

Globetrotters in het begin van de twintigste eeuw

De Muze van een Wereldwandelaar

Frans van der Hoorn en zijn jeugdliefde Jeane de Hoog waren van eenvoudige komaf, maar hadden hoogdravende idealen. Wim Willems ging op zoek naar wat hen bond en hoe ze ver van elkaar verwijderd raakten. Auteur Wim Willems

Op hun leren sandalen begonnen drie idealistische jongemannen op 16 juli 1911 aan een jarenlange voettocht. Ze vertrokken vanaf de Dam en noemden zich 'wereldwandelaars', 'vegetarische reizigers' of gewoon 'zwerwers'. In de media deden ze verslag van hun avonturen, wat hen een bescheiden reputatie in eigen land opleverde. Ook doken ze op in de kolommen van buitenlandse kranten. Twee van het groepje waren Hagenaars, Frans van der Hoorn (1891-1946) en Gerard Perfors (1890-1964), die beiden waren opgegroeid in de Schilderswijk. De derde reiziger was Amsterdammer Abraham Mossel (1891-1944), afkomstig uit een joods gezin, die zijn geloof had afgezworen en zich socialist noemde. Na acht maanden voegde Marie Zwarts (1890-1962) zich in Wenen bij het drietal. Zij had verkering met Gerard en ging op stap met een stel vrijgezelle jongens. Als dienstbode durfde zij de hoon van

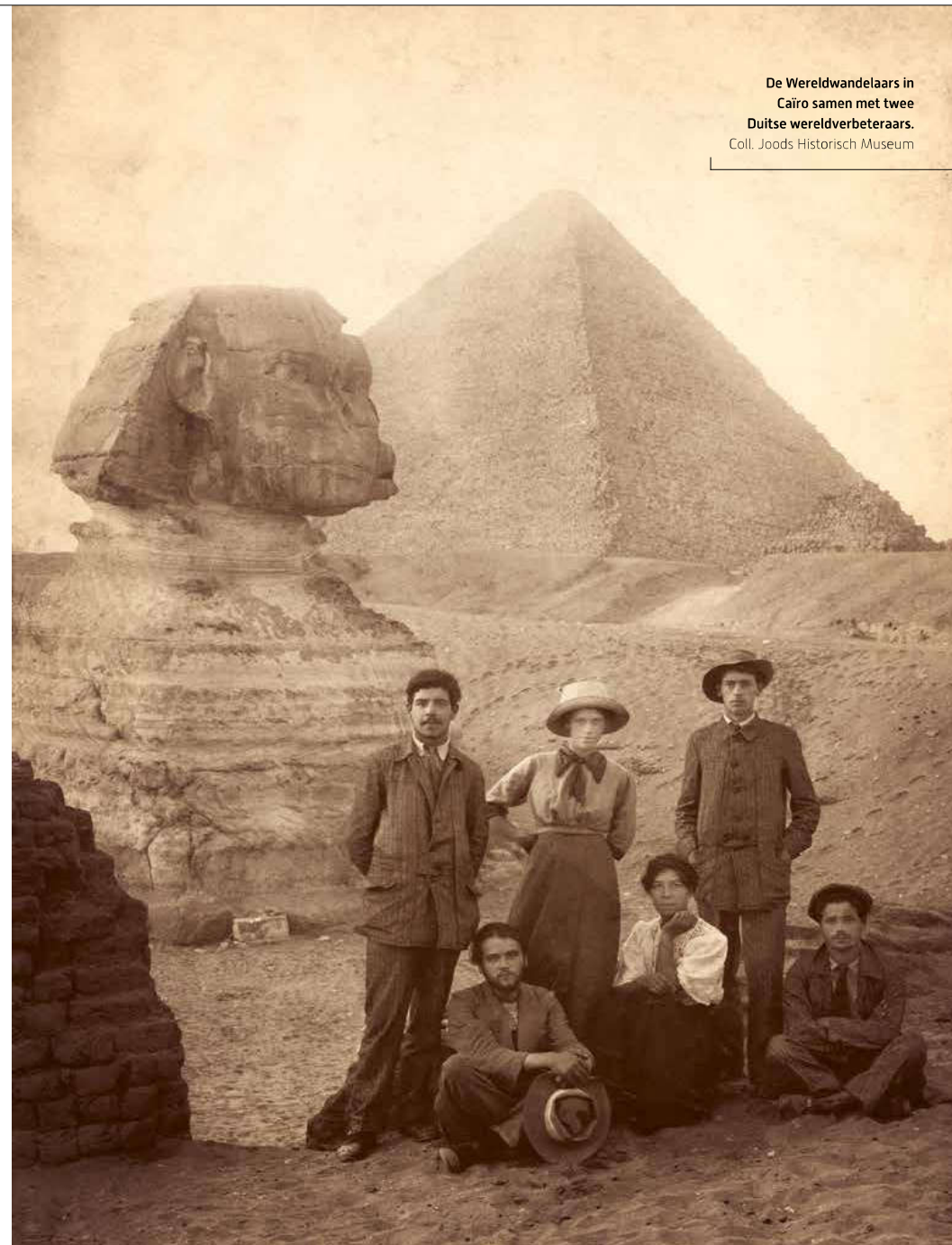
haar omgeving te trotseren. Alle vier kwamen ze uit eenvoudige arbeidersgezinnen. Het plan was om zo'n acht jaar weg te blijven, en na Europa en het Midden-Oosten over te steken naar Japan en de Verenigde Staten. Zover zou het niet komen, omdat de wereldpolitiek hen tijdens de Eerste Wereldoorlog in Palestina de pas afsneed.

Romantische ideeën

Het ging niet om een groepje reizigers dat slechts uit was op spanning en de dichterlijke roes van het avontuur. Niet zomaar vrijbuiters die eropuit trokken zonder geld of aardse bezittingen, met geen ander doel voor ogen dan los te zijn van de verplichtingen van een burgerlijk bestaan. Ze zagen er geen heil in om nog weer een opleiding te volgen, van baantje naar baantje te bewegen en zich voortijdig vast te leggen in een huwelijk en gezin. In de jaren die aan hun vertrek voorafgingen, hadden ze bewust gezocht naar

inspiratie en idealen voor het streven naar een betere wereld. Dat kon in hun ogen alleen door af te zien van genotsmiddelen en andere ondermijnende genoegens. Anders dan in hun milieu gewoon was, rookte en dronk geen van de drie jongelingen. Het gebruik van geweld zwoeren ze af, en ze waren tegenstanders van de dienstplicht. Verder verwierpen zij het doden van dieren voor consumptie en waren ze actief in de recent opgekomen beweging van vegetariërs in Nederland. Het idee van een rein of simpel leven, in navolging van de roemruchte auteur Lev Tolstoj, hadden ze hoog in hun vaandel. Het ideaal van een Russische graaf die het leven van een monnik wilde leiden, werkte inspirerend. In die geest zetten de vrienden zich af tegen de stadse leefstijl van hun milieu. Zij besloten al wandelend hun denkbeelden over verheffing te verspreiden. Ze namen lessen in Esperanto, de kunstmatige omgangstaal waarvan in die jaren werd gedacht dat ze de wereld zou veroveren. Het idee dat het

De Wereldwandelaars in
Cairo samen met twee
Duitse wereldverbeteraars.
Coll. Joods Historisch Museum

bijeenbrengen van de 'proletariërs aller landen' soepeler ging wanneer ze een taal deelden, paste in het opkomende socialistische gedachtegoed van die tijd. De stadse jongelingen gingen op pad met een hoofd vol romantische ideeën, maar wat ze precies dachten te bereiken was hun zelf niet meteen duidelijk. Vrijwel niemand weet op die leeftijd exact wat hij met zijn leven wil, maar vaak wel waar hij zich tegen afzet. Wat ze zich hadden

voorgenomen, was om hun talenten zelf te ontwikkelen. Om talen te leren, boeken te lezen, te schrijven over wat ze meemaakten. Onderweg hun eigen geld te verdienen door artikelen te leveren aan kranten en tijdschriften, wat vanwege hun beperkte scholing niet altijd meeviel. Hun belangrijkste verdienste bestond uit het verkopen van ansichtkaarten waarop zij zich met portretfoto's en korte teksten als globetrotters of wereldwandelars

introduceerden. Ze mochten dan vrijwel zonder geld en diploma's van huis gaan, ze hadden wel een missie. Door de bewaard gebleven brieven, dagboeken en krantenartikelen over de reis is het viertal bijna letterlijk op de voet te volgen door de landen waar ze doorheen trokken. Het is een intrigerende geschiedenis over drie laagopgeleide, maar idealistische jongemannen – en later die ene vrouw – die door een roerig

Hij had voor de vrijheid gekozen, terwijl zij gebonden bleef aan haar milieu en werkkring

Frans als jonge man. Coll. Joods Historisch Museum

Europa trokken in de jaren die voorafgingen aan de Eerste Wereldoorlog. Zonder sokken, maar met principes. In mijn boek *De Wereldwandelars*, dat naar verwachting eind 2020 bij uitgeverij Querido verschijnt, zal ik het verhaal vertellen van hun indrukwekkende reis. Ook ga ik uitgebreid in op de invloed ervan op hun volwassen leven, en op de ontwikkeling van hun idealisme door de tijd. Op deze plek alvast een voorproef.

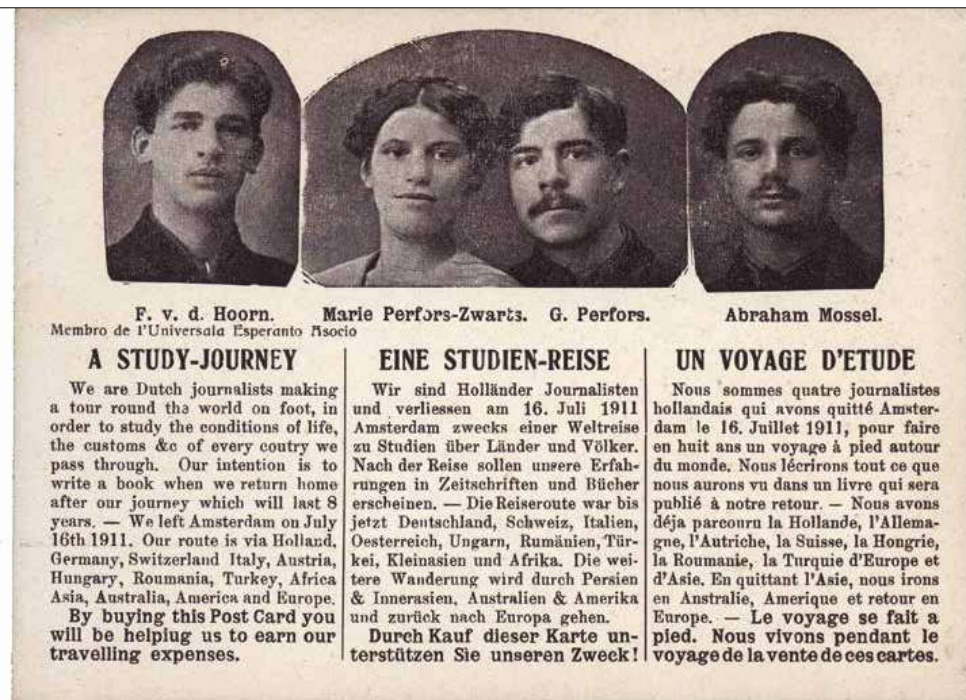
Wandelaar en strijktertje

Er zijn nauwelijks persoonlijke papieren bewaard gebleven over de latere jaren van de reizigers. Als ze er wel zijn, ben ik ze niet op het spoor gekomen. Hierdoor valt het niet mee om de hoofdpersonen in beeld te krijgen na het einde van hun voettocht. Om dat te illustreren, focus ik hier op Frans van der Hoorn. Hij had een Haagse jeugdliefde, Jeane

de Hoog (1891-1969), met wie hij vier jaar lang optrok. Zij was de schaduw en muze van zijn tienertijd. Na het vertrek van haar vriendje met de andere wereldwandelars liet zij in brieven keer op keer blijken zich verraden te voelen door zijn abrupte verdwijning uit haar leven. Over de afstand die hen scheidde, speelde ze nadrukkelijk op zijn gemoed. Hij had voor de vrijheid gekozen, terwijl zij gebonden bleef aan haar milieu en werkkring. Zelfs zijn vrienden kregen kaarten waarop zij haar beklag deed. Door de jaren heen zou ze hem blijven schrijven, zelfs toen Frans' groepje in Jeruzalem neerstreek, alleen zijn haar brieven niet teruggevonden. Over haar leven tasten we daarom in het duister. We weten wel dat Frans, die na afloop van de reis in Palestina bleef wonen, lang is blijven verlangen naar zijn jeugd-vriendin. In de herfst van 1923, tijdens

een eenmalig bezoek aan zijn familie in Den Haag, keek hij terug op de vormende jaren van zijn leven. Hij zag zich als jongen van vijftien, zestien oplopen met Jeane, een meisje met een heftig temperament. Zij deelde zijn passie voor de Esperantisten, waarin zij beiden hun hang naar het hogere herkenden. Ze voelden zich ook aangetrokken tot de beweging van Rein Leven, die tegen masturbatie en seks voor het huwelijk was, en zetten zich in voor de jongerentak van de socialisten. Alleen door politieke solidariteit kon de positie van arbeiders – hun eigen klasse – op den duur verbeteren. Daar waren ze van overtuigd, met een vuur dat ze in elkaar oppoekten. In een socialistische zangvereniging zongen ze liederen over de glorie van een minder onderdrukt bestaan achter de horizon van een internationale strijd. Als colporteurs gingen ze langs

de deur om hun blaadjes uit te venten. Bij vergaderingen werden ze geraakt door de woorden van idealistische woordvoerders. Ze trokken vier jaar lang eendrachtig op, waarna ieder zijn eigen weg ging: 'Ik werd wereldwandelaar, Jeane strijktertje in 't Haagje,' schreef Frans aan zijn vrienden in Nederland. In de brieven die ze elkaar stuurden, zo begrijpen we uit Frans' dagboeken, schreven ze met de hoogdravende ernst van adolescenten over politiek, kunst en ethische vraagstukken – zonder elkaar nader te komen. Het werd er niet beter op toen Jeane's vriendin Marie Zwarts besloot om zich in Wenen bij het gezelschap van de wandelaars te voegen. Het gaf volgens Jeane geen pas als meisje op te trekken met vrijgezelle jongemannen. In eerdere brieven had zij laten weten

'By buying this Post Card you will be helping [sic.] us to earn our travelling expenses.'
Coll. Joods Historisch Museum

Als zij hem werkelijk als 'de ware' beschouwde, moest ze bereid zijn met hem te trouwen

dat ze het gedrag van de wereldwandelers onuitstaanbaar vond. De jongens vermaakten zich, terwijl hun vriendinnen thuis onder hun afwezigheid leden. Waarom hielden ze daar geen rekening mee? Bij Gerard vond dit emotionele appel wel begrip, maar hij verweerde zich door te benadrukken dat hij niet louter voor het plezier was vertrokken. Hij had zijn sandalen aangespsd om zich al reizend te onttrekken aan 'een kapitalistisch moordsysteem'. Als ze wilden, konden de achterblijvers toch zelf ook ontsnappen aan de neerdrukende sfeer van hun leven? Een kwestie van het lot in eigen hand nemen. Dat Marie zich nu bij hen voegde, confronteerde haar vriendin Jeane met haar onvermogen of vrees om dat eveneens te doen. Ze was twintig jaar, slecht opgeleid, sprak geen vreemde talen en was nooit eerder in het buitenland geweest. Wie zou er in haar omstandigheden niet hebben gearzeld? Intussen had zij een zondebok nodig voor haar onvrede, en verweet ze Gerard dat hij die arme Marie alleen op de trein liet stappen. Bovendien vroeg ze zich af waarom Frans haar niet vroeg om een enkele reis naar Wenen te nemen en zich bij hun gezelschap te voegen. Woedend was ze, en dat zou ze lang blijven. Ze verwoorde haar mening met een felheid die bij de wandelaars verwondering, maar ook wantrouwen opriep. Was hier niet gewoon sprake van angst of jaloezie? Daar leek het wel op, want toen Frans in 1913 in Jeruzalem woonde, wilde zij zich ineens wel bij de groep voegen. Ze had geld gespaard en vroeg om toestemming op de trein (en boot) te stappen. Na twee jaar nam Jeane nog altijd een

plaats in het hart van haar jeugdvriendin in, maar hij stelde een voorwaarde aan haar overkomst. Als zij hem werkelijk als 'de ware' beschouwde, moest ze bereid zijn met hem te trouwen. Alleen dan konden ze zonder problemen rondreizen in het Midden-Oosten. Deze overgang van hun weliswaar hartstochtelijke, maar vrijblijvende verhouding in Den Haag naar de band van een officieel huwelijk - na elkaar jaren niet gezien te hebben - ging Jeane een stap te ver. Ze reageerde furieus en heeft de overtocht niet gemaakt. Dat heeft Frans achteraf gespeten, want zij bleef nog lang in zijn gedachten. Zijn gevoelens voor haar vormden een draad waarlangs hij werd teruggevoerd naar zijn jeugd. Naar de hofstad, het gedeelde enthousiasme van zijn jonge jaren. Met het meisje van toen sprak hij eenzelfde idioom, deelde hij dromen over een lichtgevende toekomst. Zelfs toen hij al met een ander getrouwd was, een joods-Russische vrouw, viel het verlangen naar haar nauwelijks te stillen.

Een verbleekte jeugdliefde

Wat niet hielp, was dat Frans, die zelf vanwege de beschuldiging van spionage niet weg kon uit Palestina, in 1914 te horen had gekregen dat zijn drie reisgenoten vanwege het uitbreken van de oorlog en de Turkse bezetting naar Nederland waren teruggekeerd. Aan de wereldreis was plotseling een einde gekomen, dus ook aan hun verbond en aan de vreugde van het samenzijn. Eenmaal teruggeworpen op zichzelf kreeg de somberte hem in haar greep, de melancholische dromen over vroeger begonnen - en de heimwee sloeg toe. Voor hem werd Jeane in die jaren

het zinnebeeld van de vervlogen tijd. Alles had hij, die vanwege de bezetting jarenlang klem zat in Palestina, willen doen om haar nog eens te ontmoeten. Het ging zelfs zo ver dat hij zijn echtgenote voorstelde om hun eerste kind te vernoemen naar de jeugdvriendin die hij nooit had kunnen vergeten. Zij stond voor een periode die hij maar niet kreeg afgesloten, dus moest een eventuele zoon Jean en een dochter Jeane heten. Het werd een meisje - met kristalblauwe ogen en blond haar. Alleen stierf de baby al enige uren na de geboorte. Het zou tot een ommekeer leiden in het leven van Frans, want voor zijn gevoel verloor hij op dat moment twee keer een Jeane. Hij won er echter tegelijk de liefde voor zijn vrouw mee.

'Van nu af vergat ik haar [Jeane] en werd nu nog meer als vroeger door Cyla [zijn vrouw] in beslag genomen. Mijn leven werd nu iets héél anders, dat komt waarschijnlijk omdat ik het moeder worden van Cyla beleefde, hetgeen op ons allen een heel diep psychologische indruk maakt, en man en vrouw op de schoonste natuurlijkste weg innig doet verbinden. Dat lijden van de vrouw en dan dat gelukkige gevoel voor haar moeder te worden, en het ongeluk het moeder en vader zijn niet te mogen genieten, is van een reusachtige, diepe, doordringende betekenis in ons gemeenschappelijk geestesleven. Toen Cyla uit haar ziekbed opstond, had zij iets bekoorlijks over zich! Dat meisjesachtige was er nu uit. Haar voorkomen was nu van zo'n ernst en die ogen zagen nu lijdend de wereld in, zó zacht, dat ik ze wel eens dicht kuste.'

Frans zou Jeane nog één keer terugzien, tijdens zijn bezoek aan Nederland in 1923. Het gebeurde bij zijn ouders, waar zij op een dag aanbelde. Ze zag er in zijn ogen een tikje excentriek uit, en knikte hem woordeloos toe. Hij vroeg haar met gedempte stem wie ze was, waarna hij haar verbaasd hoorde zeggen: 'Ken je mij niet meer?' Er ontsnapte hem een hartgrondige vloek. Daar stond zijn jeugdliefde, die, zoals hij schreef, eindelijk

Frans en zijn gezin. Coll. Joods Historisch Museum

haar opwachting maakte. Alleen leek de glans van haar jeugd verloren gegaan. Hij vroeg haar binnen te komen, maar in de huiskamer kon hij niet veel anders denken dan: 'Ach meisje, jij bent ontspoord.' Al die jaren had hij het geïdealiseerde beeld van Jeane gekoesterd. Met wat voor blik keek Frans naar de op dat moment 31-jarige vrouw, die toch jaren had gewacht op zijn terugkeer uit den vreemde? Hij wist van haar moeizame jeugd, met een vader die als rijtuigmaker werkte en al twee kinderen bij zijn negentienjarige vriendin had verwekt vóór hij met haar trouwde. Hij had beide weliswaar erkend, maar alleen de tweede, Adriana Johanna (Jeane), kreeg de familienaam van haar vader toegewezen. Na het huwelijk volgden nog drie kinderen en tal van verhuizingen binnen de grenzen van de stad. Jeane zal zich hebben gerealiseerd dat het idee van een toekomst met Frans op een illusie berustte. In het midden van de oorlog, in 1916, was ze getrouwd met Dirk de Graaf, een Haagse huisschilder. Het huwelijk leidde niet tot de komst van kinderen en werd in de herfst van 1925 ontbonden. Van toen af moest de gescheiden juffrouw De Hoog zich alleen zien te bedruipen. Dat deed ze eerst als dienstbode bij een gezin in Den Helder, om zeven jaar later terug te keren naar Den Haag. Ze vond hier een baan als employee van een wasinrichting. Het zal voor een vrouw alleen niet meegevallen zijn om overeind te blijven, zeker niet tijdens de economische crisis van de jaren dertig. Ze vertrok niet lang daarna naar Heemstede, later nog naar Alkmaar. Toch zocht ze in 1936 haar heil opnieuw in haar geboortestad, waar ze aan de slag ging als cheffin van een wasinrichting. Op 23 november 1969 kwam ze als 77-jarige in Voorburg te overlijden. Ooit de muze van een jonge Frans, heeft haar leven weinig sporen achtergelaten. Of ligt er toch nog ergens op zolder een doos met papieren of foto's waardoor ook zij weer opdoemt uit de nevel van de tijd? •

Wim Willems is schrijver en emeritus-hoogleraar sociale geschiedenis